

een 'Vereeniging tot opleiding van Evangelisten, Godsdienstonderwijzers, Colporteurs etc.' (1890) gewerkt (bestuursleden waren o.m. N. de Jonge, F. van Gheel Gildemeester en J. G. Smitt).

'Evangelist' te zijn gold voor sommigen als het hoogste ideaal. Is. Esser, aanvankelijk vooraanstaand regent in Ned.-Indië, later, in Nederland, een belangrijk medewerker van A. Kuyper, wijdde zich allereerst aan straatprediking³⁰. In Nederlandsch-Indië had hij overigens ook reeds laten blijken hoezeer allerlei evangelisatie-arbeid zijn hart had³¹.

Het gesproken woord werd ondersteund door het pamflet. Bij duizenden zijn traktaatjes verschenen en verspreid. Zij hebben een stempel gezet op generaties gretige lezers. Merkwaardig is het, hoevelen meewerkten: gerenommeerde theologen evengoed als leken (bijvoorbeeld I. Pierson-Oyens). Grote inventiviteit is ontplooid bij het schrijven van verhalen die illustraties en toepassingen van evangeliewaarheden bedoelden te zijn. Diverse traktaten waren vertalingen of bewerkingen van een Engels origineel. Het 'Nederlandsch Godsdienstig Traktaat-Genootschap' (1820) is op Engels initiatief gestart: de eerste notulen bewijzen dit. Het zou de moeite lonen, haar historie eens aan de hand van beschikbare archivalia na te gaan. Dan kan duidelijk worden wanneer en waarom de Engelse inbreng werd ingeruild voor een autochtoon Nederlandsche. Het Genootschap gaf naast boeken en traktaatjes vanaf 1827 jaarlijks een *Bijbelsche Almanak* uit, door een criticus als A. W. Bronsveld met instemming begroet, zij het met de suggestie dat taal en stijl beter moesten worden³². In 1878 ontstond naast en tegenover het N.G.T.G. het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus'.

7. Engelse invloed is er ook geweest bij zondagsscholen en jongelingsverenigingen, beide eveneens bedoeld als middelen van evangelisatie.

Het Nederlandsch Jongelingsverbond werd in 1853 opgericht. Het Réveil nam voor Nederland over wat in Engeland begonnen

30. Zie zijn interessante *Straatprediking*, Baarn z.j. (na zijn overlijden door zijn oudste zoon uitgegeven). Om eventuele bezwaren van officiële zijde (overheid, kerk) te ondervangen, deed hij zijn werk als kramer van leetuur: hij had daarvoor een 'patent' gekocht.

31. Zijn veelomvattende archief (met o.m. een autobiografie in dagboekvorm) bevindt zich in het Historisch Documentatiecentrum voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme.

32. S.W.V. 1894, 1170.